

Obzor

Digitální filmová knihovna NFA

Bude to znít neuvěřitelně, ale i u tak relativně mladého oboru, jakým je film, se může řada jeho písemných pramenů během několika let proměnit v pouhou hromádku útržků a sypké drtě. Degradace papíru není „problémem novin 18. století a starších dokumentů“. Rozpadem či křehnutím papíru a vyblednutím písma jsou ohroženy i prameny kinematografie z doby zcela nedávné, poznamenané nekvalitou tisku na nekvalitním papíře a druhotně poškozeny fyzicky nevhodnou manipulací uživatelů. Včasná záchrana dokumentů formou mikrofilmování a digitalizace (tzv. ochranné reformátování) je tedy akutním úkolem. Čitelnost a fyzický stav předlohy je přitom zásadní pro kvalitu reformátovaných dokumentů a ovlivňuje i další možnosti práce s nimi, využití nových technologických postupů, jako je například převod obrazových souborů na text metodou OCR¹⁾ a fulltextové vyhledávání. K nejohroženějším sbírkám knihovny Národního filmového archivu patří fond filmových periodik, unikátní kolekce novinových výstřižků (dobové recenze, ohlasy), sbírka filmových scénářů a knižní tituly, které byly vytištěny na cyklostylu. Naším cílem je zachránit pro další generace pramennou základnu oboru kinematografie a zároveň je zpřístupnit v kvalitativně novém badatelském prostředí v podobě digitální knihovny oboru filmu, o který v posledních letech zaznamenáváme nebývalý zájem.

Této problematice se již sedmým rokem věnuje „Projekt knihovny Národního filmového archivu na ochranu ohrožených dokumentů a jejich zpřístupnění na nových nosičích“,²⁾ realizovaný formou jednoletých grantů (2001, 2002, 2004, 2005, 2006, 2007) v rámci „Národního programu mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – Kramerius“,³⁾ který je zároveň jedním z programů Veřejné informační služby (VISK) Ministerstva kultury ČR⁴⁾ a který se zaměřuje na záchranu a zpřístupnění bohemikálních dokumentů tištěných na kyselém papíru, jejichž existence je ohrožena rozpadem (křehnutím) papírového nosiče.

Reformátování v rámci podprogramu „VISK7 – Kramerius“ tvoří promyšlený a ucelený systém. Všichni zainteresovaní dodržují jednotné standardy a jejich digitální knihovny se mohou podílet či již se podílejí na tvorbě univerzální české digitální knihovny. Metodologické zázemí pro tvorbu standardů a archivaci zdrojových digitálních dokumentů pro případnou obnovu dat zajišťuje Národní knihovna České republiky (NK ČR). Digitální dokument obsahuje obrazové soubory a popisné a administrativní údaje (tzv. metadata⁵⁾) v předepsaných formátech. Metadata⁶⁾ jsou vytvářena ve formátu XML podle DTD⁷⁾ pro periodika a monografie. Dokumenty jsou digitalizovány z mikrofilmu ve dvou úrovních kvality – pro archivaci ve formátu JPEG a pro zpřístupňování uživatelům ve formátu DjVu. K předcházení tvorby duplicit je vedena česká

1) OCR je zkratkou angl. spojení Optical Character Recognition – optické rozpoznání znaků.

2) Viz <www.nfa.cz/index.html?faid=20800>

3) Viz <visk.nkp.cz/VISK7.htm>

4) Viz <visk.nkp.cz/VISKcile.htm>

5) Viz <digit.nkp.cz/techstandards.html>

6) Jiří P o l i š e n s k ý, Implementace formátu METS v Systému Kramerius. In: Daniela T k a č í k o - v á – Barbora R a m a j z l o v á (eds.), *Automatizace knihovnických procesů – Sborník z 11. ročníku semináře pořádaného ve dnech 16.-17. května 2007 v Liberci*. Praha: ČVUT – Výpočetní a informační centrum 2007, s. 101–108.

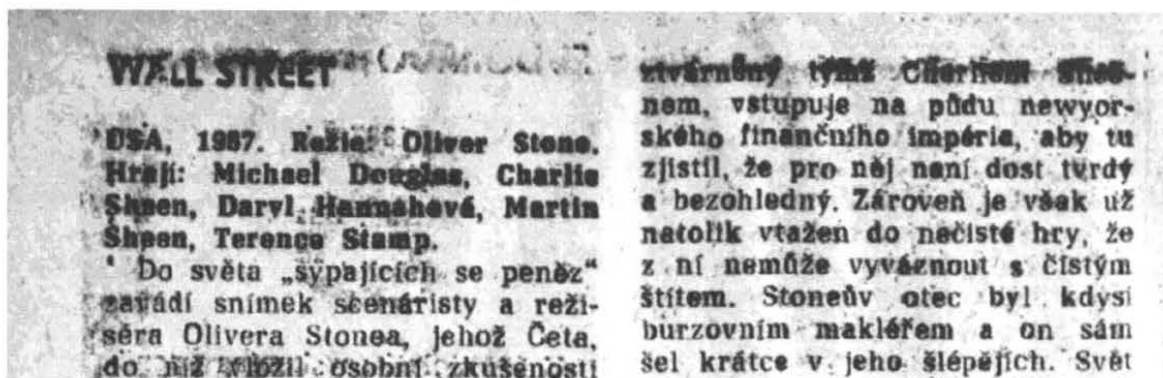
7) Definice typu dokumentu.

hospodarského řádu a zivěho bylo tvrdým opískem pro pomocné režiséry.

Celé filmování, sestřih filmu i montáž byly nepřetržitým řetězem pracovních dnů. Dnes už je po premiéře – a jsem v nové práci; filmuji pro Ufu na Barrandově "Zlatou Kateřinu", původní věc Evžen Holého, která to vyhrála i v německé soutěži.

Na "Zlatou Kateřinu" se zvlášť těším, poněvadž hlavní úloha Kateřiny Udatné je podle mého názoru nejlepší role, která byla v českém filmu pro její představitelku Antonii Nedošínskou napsána.

1. Ukázka vytrácení písma
a rozpadu papíru (Pressa 1934, č. 1, s. 1)

2. Ukázka špatné kvality tisku
na novinovém papíře (Záběr ze dne 11. 1. 1990, s. 4)

centrální evidence reformátovaných dokumentů CZROMM⁸⁾ a evropská databáze EROMM.⁹⁾ Pro všechna reformátovaná periodika se zpětně žádá České národní středisko ISSN¹⁰⁾ o přidělení International Standard Serial Number, které slouží pro jednoznačnou identifikaci dokumentu v celosvětovém měřítku. Ke zpřístupnění digitálních dokumentů byl za finanční podpory NK ČR a Knihovny Akademie věd České republiky (KNAV) vyvinut firmou Qbizm technologies a.s. volný software Systém Kramerius,¹¹⁾ ve kterém je zpřístupněna i digitální filmová knihovna NFA a který je stále zdokonalován.¹²⁾ Uživatel systému může vyhledávat v metadatech i v samotném textu (fulltextové vyhledávání), pokud stav předlohy umožnil použít metodu OCR.

Realizace

Záchrana dokumentů z fondu knihovny NFA se uskutečňuje postupně na etapy. Knihovna NFA nemá vlastní pracoviště reformátování, práce jsou realizovány smluvně formou zakázky prostřednictvím dodavatelských firem,¹³⁾ které splňují technické požadavky.

Pracovní postupy jsou následující:

- 8) Czech Register of Microform Masters.
- 9) European Register of Microform Masters.
- 10) Viz <www.issn.cz>
- 11) Viz <kramerius.qbizm.cz>
- 12) Martin Lhoták, Open source pro digitální knihovnu. In: D. Tkáčková – B. Ramajlová (eds.), c. d., s. 70–71.
- 13) V první fázi projektu byly mikrofilmování i digitalizace realizovány NK ČR; od roku 2004 se mikrofilmování a kopírování mikrofilmů zadává firmě MICRONA a skenování mikrofilmů, úpravy dat, konverze a tvorba metadat firmě ELSYST Engineering.

Typy dokumentů

Abeceda

Výběr titulu

* <u>Film a doba</u>	(1/30970)
* <u>Filmová hvězda</u>	(1/18)
* <u>Filmová kartotéka</u>	(1/36769)
* <u>Filmová tisková korespondence</u>	(1/1607)
* <u>Filmové a televizní noviny</u>	(1/528)
* <u>Filmové informace</u>	(1/24490)
* <u>Filmové listy</u>	(1/1359)
* <u>Filmové noviny</u>	(1/36)
* <u>Filmové zajímavosti</u>	(1/1519)
* <u>Filmové zpravodajství</u>	(1/3125)
* <u>Filmové zprávy</u>	(1/3125)
* <u>Filmový kurýr</u>	(1/272)
* <u>Filmový přehled</u>	(1/36769)

3. Ukázka prostředí Systému Kramerius v menu Výběr titulu

- výběr dokumentů k reformátování;
- registrace ISSN + bibliografický popis dokumentu;
- kompletace titulu a výběr nejlepší předlohy;
- zhotovení archivního negativu;
- zhotovení negativní kopie (matriční) z archivního negativu;
- skenování mikrofilmů;
- úprava obrazových souborů – ořezy a narovnání;
- konverze obrazových souborů z formátu JPEG do formátu DjVu;
- konverze obrazových souborů pomocí OCR do textového formátu;
- vytvoření popisných údajů – metadat ve formátu XML dle platných DTD/XSD;
- vytvoření administrativních dat – metadat ve formátu XML podle platných DTD/XSD;
- záznam komplexních dokumentů ve formátu DjVu a XML na fyzická média;
- instalace dat do Systému Kramerius;
- archivace komplexních dokumentů ve formátu JPEG a DjVu a XML;
- registrace v CZROMM;
- nastavení zpřístupnění dokumentů v Systému Kramerius;
- katalogizace a zpracování mikrofilmů.

Každý titul dostává následující dvě nové podoby:

1. mikroforma:¹⁴⁾

- archivní negativ – mikrografický neperforovaný jemnozrný film 35 mm/30,5 m;
- negativní kopie z archivního negativu (uživatelská kopie) – kopírující film (Direct Duplicating Film 35 mm/30,5 m).

2. digitální kopie:

- formát JPEG (v šedé škále) v rozlišení 300 DPI (pro archivaci);
- formát DjVu (pro zpřístupnění).

14) Splňuje technické parametry dle mezinárodní normy ISO 4087 :1991(E).

4. Ukázky titulů periodik digitální filmové knihovny NFA

Výsledkem projektu je rozšiřující se fond mikrodokumentů¹⁵⁾ a nově vzniklá digitální filmová knihovna zpřístupněná počátkem roku 2006. Archivní kopie reformátovaných dokumentů vytvořených v rámci tohoto programu zůstávají v majetku NFA, který je vlastníkem originálu daného titulu. Správně archivovaný mikrofilm vydrží až pět set let. Naše archivní negativy jsou uloženy ve vhodných skladovacích depotech filmotéky. Uživatelé kopie mikrofilmů jsou k dispozici ve studovně knihovny. Digitální knihovna je přístupná na internetové adrese <kramerius.nfa.cz>. V rámci retrospektivního zpracování fondu probíhá formou hyperlinkových odkazů propojování bibliografických a faktografických záznamů s digitální podobou dokumentu. On-line katalog společně s digitální knihovnou vytváří kompaktní informační systém knihovny pro své uživatele.

Financování

Dotace z programu „VSK7 – Kramerius“ může pokrýt maximálně 70 procent nákladů projektu. Významná je při financování spoluúčast NFA, která se každý rok pohybuje mezi 30 až 40 procenty z celkových nákladů. Značnou nevýhodou je, že jde jen o jednoleté projekty, u nichž není jistota návaznosti rozpracovaných činností a výše finančního krytí v dalších letech. Instituce

15) Sběrka mikrodokumentů obsahuje také mikrofiše českých filmových periodik a uživatelské kopie mikrofilmů německých a rakouských filmových periodik z první poloviny 20. stol. Celkový rozsah sbírky je 1330 mikrofišů a 800 svitků mikrofilmů. Špatná kvalita mikrosnímkování v 70. a 80. letech znemožnila využít mikrofiše jako předlohu pro digitalizaci. Reformátování bylo nutné provést znovu.

požadující dotaci na projekt reformátování jsou povinny do rozpočtu zahrnout náklady na jednu kopii kompletního reformátovaného dokumentu (včetně metadat) s obrazovými soubory ve formátu JPEG pro archivaci v Národní knihovně ČR. Dotace jsou určeny jen na vlastní mikrofilmování a digitalizaci, ale už ne na nezbytné investice (nákup serveru), odpovídající vybavení studoven (velkoplošné monitory) a na finanční podporu vývoje softwaru pro zpřístupnění, což postrádá logiku a je na škodu věci.

Přehled dotací projektu NFA 2001–2007 v programu VISK7 – Kramerius

Dotace (tis. Kč)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Celkem
Požadavek	525	492	* ¹⁶⁾	234	200	438	608	2498
Získaná dotace	500	141	*	129	100	90	569	1529

Doufejme, že výše grantu v roce 2007 (viz tabulka) definitivně změnila směr klesající křivky přidělených dotací v letech 2002 až 2006.

Grantová politika VISK 7 podporuje záchranu ohrožených periodik a monografií jako celku. Novinové výstřižky nejsou její dnešní prioritou a nejsou pro ně vytvořeny standardy. Přitom u specializovaných knihoven právě ony tvoří unikátní sbírky daného oboru a odbornou veřejností jsou velmi vyhledávanými fondy. Pro ně budeme muset hledat finanční zdroje a řešení jejich záchranu někde jinde. Humanitní obory jsou již tradičně popelkou ve srovnání s jinými vědními obory jako například lékařství, farmacie, chemie, ekonomie, které mají finanční podporu průmyslu ve výzkumu, školství a následně i silné vydavatelské lobby, které podporuje jejich informační záze-
mí, tvorbu fulltextových informačních zdrojů (digitálních knihoven). Správná grantová podpora kinematografie rovnoměrně zohledňuje celou šíři svého oboru, tedy i záchranu a zpřístupnění filmového kulturního dědictví, a ne jen tvorbu novou. Zdroj financí pro reformátování sbírky novinových ohlasů na českou filmovou tvorbu budeme hledat ve Státním fondu České republiky pro podporu a rozvoj české kinematografie.

Obsah digitální knihovny

V nově vzniklé specializované digitální knihovně čtenáři koncem roku 2007 naleznou na šedesát titulů filmových periodik vydaných na území dnešní České republiky v období let 1911 až 2000 o rozsahu asi 275 tisíc stran. Dá se říci, že letošním rokem se podařilo zachránit většinu významných bohemikálních filmových časopisů.¹⁷⁾

U českého filmového tisku můžeme v průběhu celého století jeho existence vysledovat několik linií, které spojuje určení a povaha titulu a tomu odpovídající forma, kvalita tisku a papíru a následně stejný osud poškození.

Divácky zaměřená filmová periodika vycházela ve velkém nákladu, každý je znal a četl, ale běžte je dnes hledat do knihoven. Která z nich má kompletní, svázané, nepoškozené, nevystříhané ročníky z celého období, kdy vycházely, a na kterých nezůstala stopa po nůžkách filmových fanoušků? I tyto „populární tituly“ s bohatou obrazovou výpravou jsou dokumentem doby, mají svoji významnou vypovídací hodnotu. V naší digitální knihovně jsou zastoupeny v úplnosti

16) V roce 2003 jsme o grant nežádali, prioritou byly projekty knihoven zasažených povodněmi.

17) Srov. s přehledem čs. filmového tisku in: Jiří H a v e l k a, *50 let československého filmu*. Praha : Československý státní film 1953, s. 18–23 (sama tato publikace se také rozpadá, proto připravujeme její reformátování).

tyto divácké časopisy: *Hollywood* (1927–1932), *Kinorevue* (1933–1945), *Kino* (1946–1993), *Kinorevue* (1991–1997). Z datace je zřejmé, že na sebe zároveň chronologicky navazují.

Informačně-dokumentační linii reprezentuje *Filmový přehled*, který kompletně a podrobně zachycuje českou filmovou distribuci a premiéry filmů a který je svoji povahou českou národní bibliografií na poli filmu. V digitální podobě je tak zachyceno celé půlstoletí české filmové distribuce (období let 1950 až 2000) s podrobnými obsahy filmů, technickými údaji a komentáři, ve kterých je možno hledat fulltextově.

Samostatnou řadu tvoří časově na sebe navazující zpravodajské tituly *Filmová tisková korespondence* (1934–1939), *Filmové zajímavosti* (1936–1940), *Pressa* (1933–1945), *Filmové zprávy* (1945), *Filmové zpravodajství* (1946–1949), *Filmové informace* (1950–1972), *Filmový informační bulletin* (1973–1974), *Zpravodaj Československého filmu* (1975–1990), které zaznamenávají filmové události často den po dni. Tyto informační bulletiny a filmové tiskové korespondence měly převážně podobu cyklostylovaných interních strojopisných dokumentů a jsou nejvíce zasaženy křehnutím papíru a vytrácením písma.

Další skupinu tvoří tituly, které měly podobu novin, jsou to většinou zpravodaje a věstníky spolků, filmových studií a profesních svazů jako například *Zprávy Spolku českých majitelů kinematografů* (1917–1920), *Zpravodaj Spolku českých majitelů kinematografů* (1921–1922), *Zpravodaj Zemského svazu kinematografů v Čechách* (1922–1928), *Český filmový zpravodaj* (1921–1942), *Film* (1921–1938), *Filmové listy* (1929–1941), *Filmový kurýr* (1927–1944), *Filmová práce* (1945–1946), *Filmové noviny* (1947–1948), *Filmové a televizní noviny* (1966–1969), *Záběr* (1968–1990) a řada dalších.

Mezi periodiky naleznete také ve světě respektovaný teoreticko-kritický časopis *Film a doba* (1955–1999), analyticky zpracovaný v mezinárodní bibliografické databázi FIAF, dále i tituly bohemikálních periodik vydávaných v němčině, např. *Filmschau* (1919–1920), *Internationale Filmschau* (1920–1936) a *Lichtspielbühne* (1920–1933), nebo dvojjazyčný česko-německý *Kinoreflex* (1929–1931). Podrobný přehled všech titulů je uveden v příloze.

Záměrem projektu v příštích letech bude rozšířit obsah digitální filmové knihovny také o poškozené monografie, filmové scénáře a další vybrané texty z oboru kinematografie na doporučení filmových historiků.

Zpřístupnění

S tvorbou oborově specializované filmové digitální knihovny je spojena celá řada otázek, jednou z nich je otázka přístupnosti, která zcela pochopitelně zajímá (asi jako jediná) uživatele nejvíce. Na tomto poli stojí oblast autorsko-právní ochrany a zájmy knihoven a jejich uživatel proti sobě. Původně bylo zamýšleno digitální knihovnu zpřístupnit volně na <www.nfa.cz> jako další službu knihovny. Autorský zákon¹⁸⁾ a jeho následná novelizace¹⁹⁾ v roce 2006 tento záměr

18) Zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

19) Zákon č. 216/2006 Sb. Zákon, kterým se mění zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, kde se říká: „do práva autorského nezasahuje knihovna [...] zpřístupňuje-li dílo, včetně zhotovení jeho rozmnoženiny nezbytné pro takové zpřístupnění, které je součástí jeho sbírek a jehož užití není předmětem prodejných nebo licenčních podmínek, s výjimkou sdělování díla způsobem uvedeným v § 18 odst. 2 jednotlivcem ze strany veřejnosti prostřednictvím k tomu určených technických zařízení umístěných v jeho objektech, a to výhradně pro účely výzkumu nebo soukromého studia takových osob, a zamezí-li takovým osobám zhotovit rozmnoženinu díla; ustanovení § 30a odst. 1 písm. c) a d) tím nejsou dotčena.“

5. Prostředí Systému

*Kramerius s ukázkou titulního listu posledního vyšlého čísla Filmového kurýra
(roč. 18, 1944, č. 34/25. 8./, s. 1)*

pohřbily. Digitální kopie může vlastnit jen ten, kdo má fyzický dokument ve svých sbírkách a zpřístupňovat ho může jen ve svých prostorách. V současnosti je možné se v digitální filmové knihovně pohybovat jen na úrovni metadat. Volně na internetu mohou být dokumenty zpřístupněny 70 let po smrti autora nebo u anonymního díla 50 let po vydání. Tiskoviny dvacátého století, kam časově spadají prakticky všechny vydané prameny kinematografie jako oboru jen se „stoletou“ historií, je možno zpřístupnit pouze se souhlasem autora. V našem případě, u českých zdigitalizovaných filmových periodik z období 1911 až 2000, kde v průběhu desítek let publikovaly stovky autorů, není reálné smluvně a technicky ošetřit každou stať, zvláště u novin, kde je na jedné straně otištěno vícero článků od různých autorů, včetně autorů fotografií a ilustrací. Čtenáři knihovny NFA si však nemusejí zoufat. Knihovna NFA může svým registrovaným uživatelům prostřednictvím jejich osobních kont a hesel v nové verzi on-line katalogu knihovny (IPAC2) zprostředkovat služby a přístupy do databází ve stejném rozsahu, které jim běžně poskytuje ve své studovně, to znamená dvacet čtyři hodin denně, nezávisle na výpůjčních hodinách knihovny a odkudkoliv, tedy tam, kde se připojí k našemu on-line katalogu, ale bez možnosti zhotovení kopie uživatelem. Toto řešení není v rozporu s § 37 Knihovní licence odst. 1 písm. c autorského zákona.

6. Ovládací panel pro práci s obrazovým souborem (stránkou dokumentu) ve formátu DjVu

Podmínkou k prohlížení digitální knihovny je instalace pluginu²⁰⁾ Lizardtech (obrázek č. 6) na uživatelský počítač, který umožňuje pracovat se soubory ve formátu DjVu v prohlížeči Microsoft Explorer.²¹⁾ Výsledkem je níže zobrazená lišta, která umožňuje uživateli obraz stránky dokumentu dle potřeby zvětšovat, zmenšovat, obracet, pracovat s výřezem a podobně.

Závěr

Reformátované dokumenty se postupně scházejí na jedné adrese, v jednom uživatelském prostředí a svým obsahem jako celek utvářejí svébytnou kroniku českého filmu v přesné podobě, jak byla zachycena na papíře v průběhu minulého století. Digitální knihovna je zároveň dokladem typografické úrovně dokumentů a grafických proměn jednotlivých filmových titulů, je výpovědí doby vzniku dokumentu a jejím odrazem do obsahu a formy díla. Uživatel má možnost na jednom místě (doslova na jedné židli) dvacet čtyři hodin denně pracovat se souborem o téměř třístatisících stranách z oboru kinematografie. Pro studijní, badatelské či čistě zájmové účely vznikly nové možnosti pro práci s dokumenty z oboru kinematografie, a to bez ztráty pro historiky a badatele tak významné vizuální autenticity původních pramenů.

Pavla Janásková

20) Plug-in je software, který nepracuje samostatně, ale jako doplňkový modul jiné aplikace, a rozšiřuje tak její funkčnost – definice dle <cs.wikipedia.org/wiki/Plugin>

21) Tento volně přístupný software si může každý zájemce stáhnout z adresy: <www.lizardtech.com/download/dl_download.php?detail=doc_djvu_plugin&platform=win>